

Toelichting op het thema bouwhistorie

De redactie van het Bulletin heeft deze aflevering vrijwel geheel gereserveerd voor het onderwerp bouwhistorie. Aanleiding vormde de studiedag *Bouwhistorisch onderzoek in de praktijk van de monumentenzorg* die op 12 mei j.l. in Utrecht gehouden werd. Een bewerkte weergave van de lezingen vindt U onder de rubriek Studiedag Bouwhistorisch Onderzoek (pagina 163-179). De KNOB vraagt regelmatig aandacht voor bouwhistorie. Het bevorderen van de inhoudelijke zorg voor monumenten behoort immers tot de hoofddoelstelling van de Bond. Bouwhistorie stimuleert een betere omgang met monumenten voorafgaande aan en tijdens restauraties. Bij onafwendbare afbraak compenseert dit soort onderzoek in zekere mate de teloorgang van historische bouwsubstantie. Inventarisaties, register-omschrijvingen en cultuurhistorische verkenningen kunnen hierdoor diepgang krijgen; ondermaatse, vernielende restauraties komen aan het licht dankzij het kennersoog van de bouwhistoricus. Bouwhistorie krijgt ook regelmatig aandacht in het Bulletin: In nummer 5/6 1992 stond een verslag van de studiedag over hetzelfde onderwerp te Deventer. Kort daarvoor verscheen een themanummer (2/1992) ter gelegenheid van de pensionering van één van de kopstukken op dit terrein, dr. Herman Janse.

Het bouwhistorisch onderzoek, zoals dat tegenwoordig beoefend wordt, is slechts enkele decennia oud. Wortels van zorgvuldig documenteren zijn echter sinds de late 19de eeuw bekend, gelijktijdig met de opkomst van de Monumentenzorg in Nederland en met de oprichting van de Oudheidkundige Bond. Hierbij valt te denken aan het werk van mensen als A. Mulder en G. de Hoog.

In een recente publikatie *Medieval London Houses* door J. Schofield (New Haven/London 1995) speelt een proto-bouwhistoricus John Stow een belangrijke rol. Zijn *Survey of London* vond in 1598 plaats en werd in 1603 gepubliceerd. Stow noemt meer dan 200 wereldlijke gebouwen, meest huizen van de adel, dan wel van kerkelijke of stedelijke hoogwaardigheidsbekleders. Hij bezocht opgravingen waar hij aantekeningen maakte over oudere, middeleeuwse bouwfases, tezamen met romeinse vondsten. Hij bestudeerde hebreeuwse inscripties en documenteerde restanten van een vroeg-middeleeuwse grafkelder. Evenals de hedendaagse bouwhistoricus betreunde Stow de snelheid en de grofheid waarmee gebouwen en de stad veranderden. Hij schreef de aftakeling echter toe aan de invloed van de reformatie en de massale intocht van immi-

granten in de late 16de eeuw. Met leedwezen legde hij de afbraak van oude gebouwen vast, hoewel hij ook trots was op de toename van de welvaart en de afspiegeling daarvan in de toenmalige nieuwbouw (p. 5). Stow kon niet bevroeden dat het vernieuwende bouwen van zijn tijd door de grote stadsbrand van 1666 geheel overschaduwd zou worden. Ook de Tweede Wereldoorlog en de saneringen daarna hebben hun tol geëist. Door een combinatie van historische bronnen, archeologie en bouwhistorie zag de archeoloog Schofield evenwel kans een diepgaand en lijvig boek over de middeleeuwse huizen van Londen te schrijven. Het beeld dat hij schetst, is grotendeels een papieren reconstructie. Het abstracte domineert ten opzichte van het concrete; uit de interdisciplinaire benaderingswijze volgt een voor dit moment optimaal resultaat in de vorm van een rijk geïllustreerd boek.

Binnen het wijdvertakte stelsel van historische disciplines is de bouwhistorie een relatief jonge loot. Hoewel sterk in ontwikkeling, moet het vak zich in maatschappelijk en wetenschappelijk opzicht nog waarmaken ten opzichte van de gevestigde orde. Daarom zoeken bouwhistorici samenwerking met geestverwanten zoals archeologen, historici, architecten, kunsthistorici en historisch geografen. Hoewel bouwhistorisch onderzoek in bestaand onderwijs en in cursussen geïntegreerd wordt, ontbreekt echter nog een specifieke opleidingsmogelijkheid op academisch niveau. Reeds tijdens de voorbereidingen op de studiedag bleek dat het zinvol zou zijn, om nog eens afzonderlijk de relatie met de genoemde disciplines aan de orde te stellen. Samenwerking met (stads)archeologen komt steeds vaker voor, gezien bijvoorbeeld de opzet van de Reuvsdagen 1992 en het geplande BOOR-symposium te Rotterdam in 1996. Het Jaarboek Monumentenzorg 1996 wordt geheel aan bouwhistorie gewijd.

De studiedag van 12 mei ging vooral over de praktische kant van bouwhistorie. Veldwerk en praktische beoefening geven voeding aan en leiden tot verbetering van het inzicht op het wetenschappelijk niveau. Thans verschijnt een 'Leidraad voor praktijkgericht bouwhistorisch onderzoek' bij de Nieuwsbrief van de RdMz. De leidraad is op 22 november 1995 tijdens het Bouwhistorisch Platform bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in Zeist gepresenteerd, samen met dit themanummer van het Bulletin. De leidraad maakt onderscheid tussen verschillende vormen van bouwhistorisch onderzoek zowel in schaal als in diepgang en daarmee samenhangend de

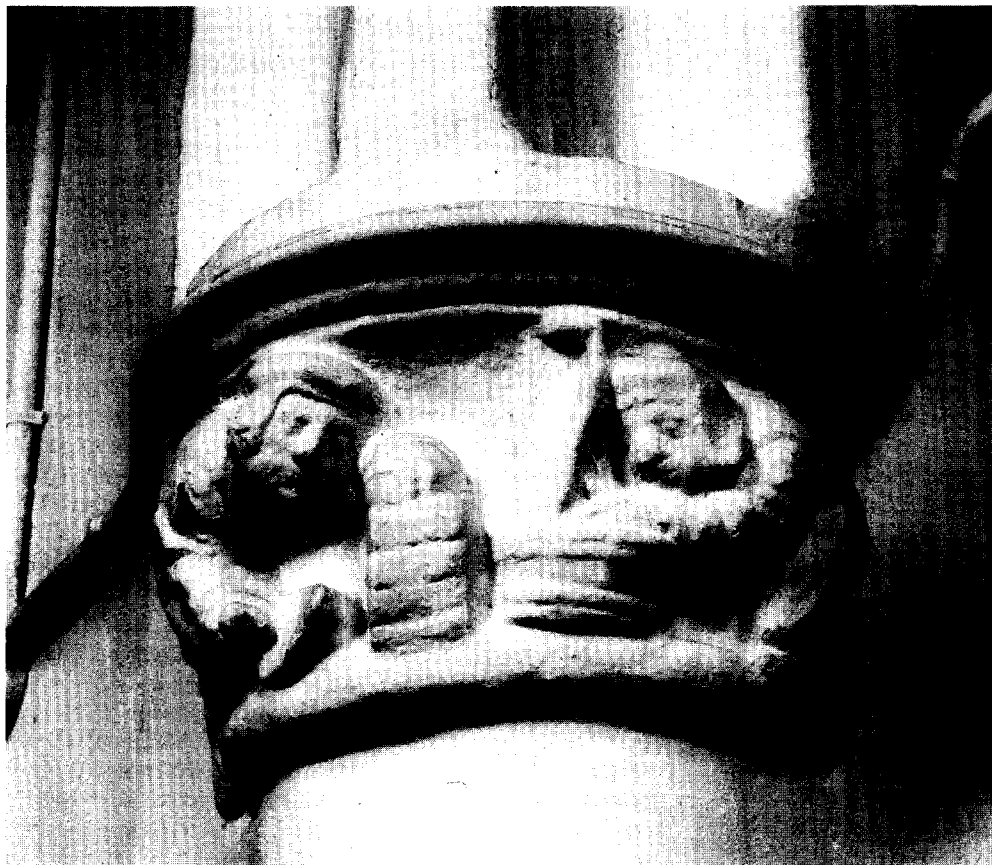
tijd die het kost. De daarin gehanteerde begrippen en werkvormen worden in de vier hierna volgende artikelen nader uitgewerkt en gepresenteerd.

Via een *inventarisatie* verkrijgt men op grotere schaal overzicht van de historische bouwsubstantie in een stads- of dorpskern of in een deel daarvan. Dit kan dienen ter opstelling van een monumentenlijst of ter aanvulling dan wel herziening van bestaande lijsten. Dit was de inzet van de (her)inventarisatie van gemeentelijke monumenten in Harderwijk door het Gelders Genootschap, hier beschreven door J. Penders. Via een inventarisatie die enkele uren per pand kost, ontstaat een notie c.q. een beschermde status die dient als signaal bij veranderingen. Een bouwhistorische *verkenning* beschrijft het direct zichtbare in een pand en leidt tot een waardebepaling die randvoorwaarden aan een verbouwing stelt. Hierbij worden hooguit enkele schetsen, foto's of gepubliceerde gegevens verwerkt. Op die wijze beschreef de gemeentelijk bouwhistoricus B. Klück de Sterrenwacht Zonnenburg te Utrecht. Op basis van bestaande tekeningen worden bij een bouwhistorische *opname* de direct zichtbare onderdelen en minder direct herkenbare bouwsporen gedocumenteerd. De bouwgeschiedenis wordt gereconstrueerd en er

ontstaat een rapport dat kan dienen als basis voor een kleine publikatie of als advies voor een bouwplan. Particulier bouwhistoricus J. Kamphuis beschreef zo het pand Visserstraat 12 in Breda. Een bouwhistorische *ontleding* tenslotte beoogt een volledige opmeting met documentatie van alle bouwsporen, aangevuld met alle mogelijke andersoortige gegevens. Het eindresultaat is een monografie over het betreffende object en een reeks uitgewerkte tekeningen op schaal waaraan men totaál enkele maanden werkt. Na protesten tegen een bouwplan gaf de gemeente Dordrecht aan de particuliere bouwhistorici R. Glaudemans en J. van der Hoeve opdracht voor een uitgebreid onderzoek van de Berckepoort. Zeer veel bijzonderheden werden herkend, benoemd en opgemeten en dit leidde tot aanzienlijke bijstelling van de plannen ten gunste van de historische waarden.

De artikelen zijn concrete voorbeelden van bouwhistorisch onderzoek vanuit praktische vraagstelling. Het nut en de noodzaak van onderzoek in verband met de kwaliteit van de monumentenzorg komt in verschillende toonaarden naar voren in de daarop volgende uitgeschreven lezingen.

namens de redactie, Dirk J. de Vries

Laat-middeleeuws kapiteel in de noordbeuk van de N.H. Kerk te Bennekom met links een metselaar en rechts een opperman met kalkmouw (foto Y.Th. Heins Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1995)